

УДК:
271.22(497.11):159.922.4(=163.41)

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXIII) X, vol=30
Бр. 4 / 2011.
стр. 37-58.

Мирољуб Јевтић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

СРПСКО ПРАВОСЛАВЉЕ И МЕНТАЛНИ СКЛОП СРБА*

Сажетак

Религије су увек играле велику улогу у стварању менталног склопа својих следбеника. Тако је православље утицало на стварање српског менталног склопа. Ментална структура Срба је импрегнирана православљем. Од средњег века, посебно од формирања аутокефалне српске цркве 1219. године та чињеница је поставила видљива. Припадност православљу је била важнија од припадности народу. За време вишевековне османске власти и власти Аустријом над делом Срба та се чињеница посебно видела. Само они који су остали православни или су свесни свога православног порекла су остали Срби. Ти православни су повели борбу за обнову српске државе. И може се рећи да је модерна Србија рођена у борби која је слила православље и нацију.

То се види данас када ке СПЦ и даље најутуцајнија и најпоштованија национална институција.

Кључне речи: *православље, народ, ментална структура, ментално здравље, утицај, политикологија религије*

Лудска заједница је увек била и духовна заједница. Духовност је зато одувек обележавала сваку људску заједницу. Као једна од најважнијих саставница духовности увек се истицала религија. То уопште није необично јер је човек по својој природи *homo religiosus*. Човек је смртно и слабо биће. И колико год наука и привредни

* Овај рад је рађен у оквиру пројекта 179008. "Цивилно друштво и религија". Пројекат финансира Министарство просвете и науке Републике Србије

развој напредовали, остају бројна питања људске егзистенције на која наука не може да одговори. И сваки човек ма колико био моћан, према људским критеријумима, има свој биолошки крај. Свесни тога људи су упорно покушавали да нађу излаз из те непожељне извесности и резултат тога је религија. Религија је давала и даје одговор о најважнијим питањима за које рационално оријентисан човек нема решење. При томе огроман проценат човечанства религију види као природан ред ствари која има свој нематеријални извор тј свето. У религијама које имају Бога то је Бог, биће без почетка и краја, творац света. У религијама које немају прави појам Бога какав је будизам, то је опет систем есхатолошких идеја које претходе материји. Због тога су људске заједнице од почетка свога формирања у свој етос уграђивале снажну везу са светим. Веза са светим је формирала ментални склоп човека и заједнице и развијала систем вредности око којих се одвија живот.

Ментални склоп и са њим повезан појам менталног здравља није само одсуство болести него и ствар целокупне народне културе и свести. Дакле расправа о менталном здрављу није само ствар медицине у овом случају психијатрије него и психологије као друштвене науке која га проучава али важна и за све друге друштвене науке јер битно утиче на њих. У овом случају ради се о политикологији религије. Политикологија религије се бави утицајем религије на политику и политике на религију¹⁾. Стога ћемо овде са тачке гледишта политикологије религије анализирати како је православље утицало на формирање менталног склопа Срба као претпоставке за складан политички и друштвени развој. Када се ради о српском народу, као старом европском народу онда је непобитна историјска чињеница да је његов прави улаз на позорницу цивилизованих народа почео са његовом христијанизацијом. Белодана је чињеница да су народносна и верска припадност две различите врсте припадности и да народ може више пута мењати веру²⁾. Дакле Срби су били познат и историјски забележен народ и пре христијанизације али тек са христијанизацијом они постају прави цивилизовани народ. Христијанизација је утицала на обликовање свести Срба. Они

1) Мирољуб Јевтић, *Political Science and Religion, Политикологија религије*, бр. 1/2007. год. 1. Центар за проучавање религије и верску толеранцију Београд. Доступно и на http://www.politicsandreligionjournal.com/images/pdf_files/engleski/volume1_no1/Political_science_and_religion.pdf (7.6.2011.)

2) Мирољуб Јевтић, *Православље и српски национални идентитет, Српска политичка мисао*, бр. 1/4, 1998.

су из паганске политеистичке вере прешли у хришћанство и тако постали део културе која је формирала свест данашње Европе. На тај начин ментално стање српског народа битно је од његових најранијих, историји познатих дана, било обележено хришћанством. Свест, систем вредности, морална начела све је то било формирано на православној варијанти хришћанске религије. Срби су први пут као племенско име споменути 680-681 године у вези са градом Гордосервоном у Малој Азији³⁾. Ти Срби су из сада традиционалних српских простора били отргнути од стране Византинаца, тада једне од најмоћнијих држава света и пресељени у Малу Азију, садашњу Турску. Византија је била идеолошки православна држава⁴⁾ и носила име Други Рим, дакле други центар хришћанства. Значи да су Срби већ тада могли да се добро упознају са православним хришћанством. Оно је очигледно од тада почело да утиче на формирање српске менталне структуре. Срби, или берем део њих, су већ тада били формално, крштени⁵⁾. Али још нису били стварно христијанизовани. Дакле њихова свест и ментална структура нису били православно профилирани. Православље је постепено продирало у душу и свест Срба. И тај процес продирања православља у менталну структуру Срба је трајао веома дуго.

Учени византијски цар Константин Порфирогенит (913-959) потврђује да Срби у његово време још нису стварно христијанизовани. А то је три века после првог промена српског националног имена. Али то не значи да покушаји формалног покрштавања нису вршени. Према горе поменутиим подацима које даје Порфирогенит, још је византијски цар Ираклије (610-641.) формално покрстио Србе⁶⁾. Али нема никаквих вести о њиховом даљем хришћанском карактеру. Био је то најсигурнији доказ да је то било површно и од народа неприхваћено дело. То се посебно види из податка, који опет даје Порфирогенит. Да су Срби тражили од цара Василија Првог (867-886.) да покрсти оне Србе који су били у залеђу јадранске обале а који још нису били покршени. Прихватању хришћан-

3) *Историја српског народа*, Српска књижевна задруга, књ. 1, 2. изд. Београд, 1994, стр. 144.

4) О томе видети у Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Просвета Београд, без године

5) *Историја српског народа*, исто, стр. 151.

6) *Историја српског народа*, исто, стр. 151.

ства најдуже се опирало племе Неретљана које су називали Паганима⁷⁾.

Менталну свест Срба је, дакле у то време, поред површног хришћанства обележавало паганство⁸⁾. Међутим православно хришћанство полако продира. Прве релативно сигурне информације о продирању хришћанства виде се из прихватања светачких имена. Тако су унуци првог историји познатијег српског владара Властимира имали имена Стефан и Петар. Оно су су рођени између 870 и 874. Дакле тек после два века од формалног покрштавања примећују се први знакови стварног прихватања нове вере. Али "христијанизација није ухватила дубљег корена све до великих црквених реформи 1219. године"⁹⁾

То значи све до доласка на власт светородне династије Немањића. Она је име добила по своме оснивачу Стефану Немањи. Тада под утицајем сина, оснивача династије, Саве који је постао архиепископ и добио право да српска црква буде аутокефалана настаје суштинска христијанизација Срба. 1054. дошло до поделе између римокатоличке западне цркве и источне православне, а Срби су припали овом другом делу. Од тада српски етос добија православно црту која га трајно опредељује. Самим тим је ментално стање српског народа неодвојиво засновано, и формирано и у симбиози са православљем.

Политика Византије на чијој су се територији Срби нашли била је јасна. Византија је била васељенска православна држава. На њеном челу био је цар. Легитимитет државе се базирао на уверењу да Бог држави даје легитимитет. И сви поданици православне вере су стога сматрали да је цар легитиман и да му дугују покорност и лојалност. Ментални склоп свих православних је био тако формиран да је за њих било незамисливо да се против таквог поретка буне. О томе Георгије Острогорски, један од најпознатијих византолога 20 века каже: "Цар је не само врховни заповедник војске, врховни судија и законодавац већ и бранилац цркве и праве вере. Он је изабраник божји и као такав не само господар него и живи симбол царства које му је бог поверио"¹⁰⁾. Зато је за православне

7) Исто, стр. 151.

8) О православљу као основу интеграције народа погледати у Анастасија Митрофанова Владимировна, «Интеграција православног света», *Национални интерес*, бр. 1/2011.

9) *Историја српског народа*, исто, стр. 188.

10) Анастасија Митрофанова Владимировна,.... *Српска политичка мисао*, исто

поданике царства била част да погину у одбрани таквог поретка. Христијанизацијом Срба Византија је хтела да их учини верним поданицима државе и да уклони могућност да они постану реметилачки фактор¹¹⁾. Како су Срби у дубини душе остало пагани све до 13 века било је јасно да њихов ментални склоп није могао сматрати нелогичним побуну против постојећег поретка и тежњу да буду самосталан политички фактор. Византија која се нашла на великим искушењима у том периоду имала је велики интерес да развије таква ментални склоп својих поданика у коме би признавање легитимитета цара било суштина живота поданика. Тако да поданици не само да нису реметилачки фактор изнутра већ снага спремна да се бори са спољним непријатељима.

Срби који су живели на територији царства су са временом, како је престајала паганска свест и формирао се ментални склоп импрегниран православљем полако почели да прихватају легитимитет цара из Константинопоља као пожељну чињеницу. Али су они истовремено све више јачали користећи слабост централне власти и формирали своју аутономију у оквиру Византије. Са временом је та аутономија расла и почела да добија обриси независности. Како је истовремено расло и православље као централна тачка националне свести, тако се и код Византинаца рађало уверење да је најбољи пут ка стварању стабилних граница на западу, где су били Срби, у томе да се Србима призна независност али да се она зацементира тако да преко православља Срби схвате где им је граница. Истовремено за Србе је та чињеница била веома важна јер су и они сами преко православља постајали снажан политички и културни фактор. Било је то време када се легитимитет никако није могао одвојити од цркве. Зато је оснивач српске династије Немањића, Стефан Немања стално истицао примат византијских царева. Али византијски цареви су у то време губили свој ауторитет због немања снага да се одупру освајачима са истока у лику туркофона Селџука и Османлија. Да би своју позицију ојачали ослањали су се на народе које су оправославили такви су били Срби. Срби са своје стране, будући свесни нарастајуће снаге морали су имати легитимитет за ту снагу. Да би своју свест прилагодили тој снази било им је потребно да снага буде легитимизована православљем као

11) О односу политике и римокатоличанства погледати Ziad Fahed, «How the Catholic Church views the Political Community», *Политиколошка религије*, бр.1/2009, год. 3. Београд, Доступно и на http://www.politicsandreligionjournal.com/images/pdf_files/engleski/volume3_no1/ziad%20fahed.pdf (20.1.2011.)

најважнијом компонентом тадашњег менталног склопа и народног етоса. Према томе менталном стању за православне Србе било би веома тешко да прихвате виши облик државног организовања и већу титулу српских владара ако би против тога била православна црква. Зато је син оснивача династије Сава, када је видео да његов брат Стефан знаке краљевског достојанства добио од папе у Риму, обратио васељенском патријарху православне цркве који је тада живео у Nikeји. Патријарх је због слабости Византије своје седиште нашао у Nikeји. Наиме римокатолички крсташи¹²⁾ који су кренули у борбу за преузимање Јерусалима од муслимана су на путу ка Јерусалиму срушили византијског цара и окупирали Цариград¹³⁾. Византинци су тада формирали Nikeјско царство дубље у Малој Азији, садашњој Турској. И тамо се преселио и патријарх. Дакле тако ослабљена Византија је видевши да су православни Срби почели да се окрећу Риму, одлучила да учини најбољу могућу ствар за Србе и себе. Српској цркви је призната аутокефалност¹⁴⁾. Свети Сава је постао први поглавар те цркве са титулом архиепископа, а српски краљ је тада могао да буде крунисан од свога брата православног архиепископа и да буде легитиман у складу са православним учењем¹⁵⁾.

Та чињеница је веома помогла да се у менталном склопу сада већ христијанизованог српског народа овакав акт схвати као легитиман¹⁶⁾. Прво Србија је сама постала независна и као таква призната. То је задовољило народну потребу за самопоштовањем. Друго српски владар се крунисао краљевском круном, а тада се сматрало да је царска круна виша. Зато је православни ментални склоп српског народа могао да прихвати као легитимно да њихов владар буде краљ, јер се тиме није обезвређивало тадашње православно веровање да само један човек може бити васељенски владар а то је био византијски односно тада никејски цар. Истовремено све то је добијено са стицањем аутокефалности српске цркве. Црква постаје аутокефална, значи самостална од византијског патри-

12) Георгије Острогорски, исто, стр. 390.

13) Сања Шуљагић, «Функционисање српске државе у средњем веку», *Политичка ревија*, бр. 3/2010.

14) *Историја Срба*, исто, стр. 301.

15) Зоран Кинђић, «Српски народ и божја правда», *Политичка ревија*, бр. 3/2010.

16) Колико је веза цркве и државе трајна чињеница а не смао тада видети у Биљана Рибић, «Relations Between Church and State in Republic Croatia», *Политикологија религије*, бр. 2/2009, год. 3. Београд. Доступно и на http://www.politicsandreligionjournal.com/images/pdf_files/engleski/volume3_no2/chasopis%202.pdf (20-6.2011)

јарха, али са рангом архиепископије, што је ниже од патријаршије. Тиме се признаје примат византијског тј цариградског патријарха.

Тако је већ формиран православни етос и ментални склоп Срба био потпуно спреман да прихвати независну од Византије државу и независну цркву, јер је за то постојао божји благослов.

Тај период у историји српског народа трајао је од 1166 до 1371. године. У том времену се на власти сменило осам владара из династије. Њихове титуле одсликавају раст снаге државе. Немања је био велики жупан. Његов син Стефан се крунисао краљевском титулом. затим су на престолу била још шест владара са титулом краља: Радослав, Владислав, Урош, Драгутин, Милутин и Стефан Дечански и двојица са титулом цара Душан и Урош. Већ сама чињеница да су двојица владара носила титулу цара показује успон државе. Титула цара је како смо рекли била намењена византијском владару. Према тадашњем православном схватању свако ко би покушао да узме титулу цара био би узурпатор божје воље. Осим тога њему би за титулу била потребна црква вишег ранга него што је ранг архиепископије, какав су имали поглавари српске цркве од Светог Саве. Дакле морао би имати титулу патријарха – титулу коју је имао васељенски византијски патријарх¹⁷⁾.

Али слабост Византије је давала право осталим православним да почну да размишљају није ли слабост последица грехова и божје воље да они који га не поштују буду замењени неким другим владарем који би испуњавао захтеве које је православна теорија захтевала. То значи да има снагу да брани државу која представља праву веру. Зато се код српског краља Душана родила таква мисао. Мисао да би он могао да буде васељенски православни цар. У менталном склопу самога цара али и његових поданика оваква помисао је могла да нађе оправдање за постојање и остваривање, без опасности да поремети ментално здравље нације. У том случају народ не морао да се осећа одговорним за учињен грех, јер руши оно што Бог хоће. Већ напротив да такав акт буде прихваћен од стране становништва које размишља на начин прописан учењем православне цркве. Истовремено то би се уклапало ментални склоп народа. Као резултат тога, до тада краљ, Душан је претходно уздигао у ранг патријарха архиепископа српске цркве. А патријарх је дотадашњег краља крунисао за цара и државу прогласио царевином.

17) *Историја Срба*, исто, стр. 527.

Какав је то одјек произвело у свести народа и у менталном склопу види се из реакција које су стигле из једног од најзначајнијих манастира српске цркве Хиландара. Хиландар који се налази на Светој гори у садашњој Грчкој је једно од најважнијих светилишта српске цркве. Хиландарски монаси су били пример који треба да се следи и имали су централно место у свести Срба као израз правог православља. Хиландарски монаси нису могли да не поштују учење цркве које је подразумевало да на земљи постоји само један цар. Кад је српски цар Душан својом снагом успео да постане господар тога дела византијске територије, морао је да са монасима направи компромис. Они су прихватили да он буде цар, али су уговорили да у молитвама пре његовог имена спомињу и византијског цара¹⁸⁾. Јасно је да је ментални склоп Срба био такав да би у њему настао прави бродолом, губљење духовне оријентације и самим тим стварање колективне психозе, да је одбачена идеја о негирању византијског цара.

Тако се показало колико је ментално стање српског народа везано за систем православних вредности било пресудно за политичке потезе које је владар вршио. Цео ментални склоп је подразумевао да људи имају морално оправдање да раде било шта само ако је то у складу са учењем православне цркве. Ако би било ко, па и сам владар, извршио неки акт који би био супротан целокупном стању народне свести заснованој на православљу, онда такав акт не би успео да се оствари. Не би успео јер би се прихватање антиправославног акта одразило на ментално стање народа. Народ би био уверен да је починио грех због кога га чекају паклене муке. Тако да не би дао подршку владару за тај чин.

Колико је православље утицало на свест и менталитет народа види се из свега онога што чини културни производ тога друштва. Данас се то види у средњовековним манастирима српске цркве и књижевности која је била импрегнирана црквеним темама. У ствари која је говорила скоро искључиво о питањима везаним за православље. Дакле целокупна духовна култура била је импрегнирана тим системом вредности. Фреско сликарство великог значаја које се сачувало у манастирима је прожето православљем и сликама из Библије. Ликови владара који се налазе међу тим фрескама су ту, јер су ктитори за изградњу манастира, или су и сами постајали светитељи. Уосталом скоро сви владари династије Немањића су

18) Владета Јеротић, Психолошко и религиозно биће човека, Беседа, Нови Сад, 1994.

постали светитељи. Значи у свести народа владавина монарха је била служба Богу па тек онда народу. Зато што је и за народ било важније да владар извршава божју вољу него да води рачуна о интересима народа. Односно извршавање божје воље схватало се као најбоља могућа делатност у корист народа

И мада је ово рад из политикологије религије не може се свим заобићи и његова друга димензија која се тиче менталног здравља у ужем смислу те речи. Нормално овде само у мери у којој је то једном лаику дозвољено да говори. Ментално здравље се одржавало уз уверење да је духовна снага неодвојива од религије. Исто тако и психолошки поремећаји су третирани као одступање од божје воље и божја казна. Зато су и лечени уз обилато коришћење религије. Уосталом и прве болнице у Србији настајале су у манастирима. Ту су се лечили и психолошки и физички поремећаји и болести.

Прва Болница у Србији је основана 1207. године у Студеници. Звала се "Свети Дух". Умоболни болесници су већ тада били одвојени од оних са физичким поремећајима и њих су све лечили монаси. Терапеутске методе биле су комбинација молитви и тада познатих лекова¹⁹⁾

Значај православља за ментални склоп и здравље Срба нарочито се показао значајним после престанка постојања независне српске државе. Османско царство, је у свом походу на запад рушило једну по једну хришћанску државу. И оно је као и Византија себе доживљавало као мисионарску државу која је ширила ислам. О томе нам говоре сви османски и савремени турски извори²⁰⁾ Њен циљ био је да успостави исламски правни поредак и да освојеним народима понуди равноправност у оквиру нове вере.²¹⁾ Али само ако пристану да пређу на ислам. Ту се посебно показало колико је православље основ колективне свести српског и осталих хришћанских народа који су се нашли на османском путу на запад. За православне Србе је османска мисија била неприхватљива из врло

19) <http://www.zcstudenica.org/home/index.php?page=istorijat-prve-srpske-bolnice> (доступно 20.6.2011.)

20) Halil Inalcik, *Ottoman civilization*, Ankara, 2009.

21) Пример Талибана данас као Османлија тада показује колико вера даје уверење да се све што се чини у име вере заснива на правди. О томе више у Aneela Sultana, »Taliban or Terrorist? Some Reflection on Taliban's Ideology«, *Политикологија религије*, бр.1/2009, год. 3. Доступно и на http://www.politicsandreligionjournal.com/images/pdf_files/engleski/volume3_no1/aneela%20sultana.pdf (20.6.2011.)

једноставног разлога. Ментални склоп Срба је подразумевао да се спас од паклених мука после смрти може постићи само ако се живи по православним начелима. Тако да није долазило у обзир да се прихвати позив на ислам који су Османлије упутиле. Прихвати тако нешто у свести Срба значило би учинити смртни грех. Значило би то учинити лом у вредносном систему²²⁾, најстрашније увредити и претке и савременике али највише увредити Бога. Да би неко то учино морао би да потпуно одбаци целокупан културни образац и да прихвати онај који су доносили Османлије. А то је значило напуштање дотадашње заједнице.

Сво културно стваралаштво настало у то доба одраз је оваквих схватања национале културе и таквог менталног склопа. Кршење моралних норми заснованих на православљу било би равно лудилу за оне који су видели смисао живота у тој форми хришћанства. Православље је било важније од националне припадности. Људи су вери давали предност над сваким другим обликом колективног идентитета. Зато су ментални склоп и ментално здравље зависили од православља²³⁾. Колико је православље било важније за живот народа од националне припадности види се из следећег податка. Један од најзначајнијих догађаја у историји српског народа јесте судбоносни сукоб са османском војском 1389. на Косову пољу. Српска војска је поражена али се жестоко борила. Чињеница да је у тој борби погинуо и османски султан Мурат показује колико је борба била жестока. Поводом тога догађаја српска монахиња Јефимија је написала песму "Похвала кнезу Лазару"²⁴⁾. У песми се говори поменутој Косовској битци. Дакле битци у којој су се сукобили национално гледано Срби и Турци. Али кад би ту песму дали на читање некоме ко не зна контекст у коме се опевани бој догодио, он никако не би могао да зна који су се народи сукобили у том боју. Зато што песникиња стално говори о сукобу муслимана и хришћана Дакле када се размишља о народности сукобљених читалац би муслимане могао да сврста у било који муслимански народ а у хришћане било који хришћански. Једино што се као национално види

22) Православни вредносни систем је прекривао све. Чак и економски живот. Како то изгледа погледати у Живојин Ђурић, «Православна религија у Србији и савремена неолиберална економска политика», *Политикологија религије*, бр.1/2007, год. 1, Доступно и на http://www.politicsandreligionjournal.com/images/pdf_files/srpski/godina1_broj1/Pravoslavna_religija_u_Srbiji_i_savremena_neoliberalna_ekonomska_politika.pdf (20.6.2011.)

23) Владета Јеротић, *Психолошко и религиозно биће човека*, Беседа, Нови Сад, 1994.

24) http://www.rodoslovlje.com/medieval_serbia/ser/rukopisi-pohvala.htm (Доступно 14. 6. 2011)

јест да се један од синова кнеза Лазара зове Вук. То је словенско име. Али то може бити било који Словен а не само Србин. А Лазар је име јеврејског порекла и библијско дакле није српско. Према томе за песникињу која је, у то време, била једна од ретких писмених људи уопште, српска припадност кнеза Лазара и његовог народа није уопште важна. Важно је једино то да је он бранитељ хришћана. Чак се ни православље не спомиње.

То је доминантна чињеница која импрегнира ментални склоп Срба у то време. Они су пре свега православни хришћани, а тек онда Срби.

Отприлике један век после тога пораза и последњи делови независне српске земље падају под власт Османлија. Њихова власт над Србима траје неколико векова²⁵⁾. Тај период историје српског народа на најбољи могући начин показује значај православља за очување менталног склопа и менталног здравља Срба као народа и појединаца. Без икакве дилеме се може рећи да православље остаје у целом том периоду једини ослонац који помаже да се очува српско народно биће и свест о томе да су они посебан народ у односу на владајуће Османлије. Дакле религија, а не језик или етничко порекло, главни су чинилац очувања српске народносне свести, народног етоса и основ менталног склопа. А самим тим и менталног здравља.

Ова чињеница се може веома лако утврдити без икакве посебне анализе. Они Срби који су променили веру, су отпали од српског националног бића. Њихов ментални склоп се потпуно променио са променом вере. Они су себе уградили у колективитет који је са њима делио исту веру, иако је он могао да има други језик. То се развило у томе правцу да су се неки Срби који су променили веру и језички утопили у колективитете који су имали други језик и различиту веру од православне. Тако нпр. бројни Срби су се на Косову и Метохији исламизирали. Они су са временом прихватили и језик доминантних муслимана. То су у случају Косова и Метохије били Албанци²⁶⁾. Тако да су се ти Срби и Албанизовали²⁷⁾. Или рецимо

25) Мирољуб Јевтић, «Ханефијски фикх и модерна српска правна историја», *Анали правног факултета*, бр. 2/2007, Београд.

26) Одјеке те ситуације на данашњем Космету видети у Gregory R. Copley «Meeting the Burden of Statehood: Is Kosovo Ready?», *Политикологија религије*, бр. 1/2007, год.1, Београд. Доступно и на http://www.politicsandreligionjournal.com/images/pdf_files/english/volume1_no1/Meeting_the_burden_of_statehood_-_is_kosovo_ready.pdf (20. 6. 2011.)

27) Мирољуб Јевтић, «Исламизација као чинилац албанизације на просторима бивше СФРЈ», *Етнолог*, Скопље, бр. 2/2000; Како је то довело признања независности Ко-

пример Срба који су се услед османског притиска селили на север у крајеве где су доминирали римокатолички Мађари. Део тих Срба је прихватио доминантну римокатоличку веру и са временом један велики део њих се утопио у Мађаре. Тако да су они изгубили и етничку везу са Србима.

Али поред овог постоји веома бројна група Срба која је променила веру, али није изгубила језик. То су Срби са подручја Србије, Хрватске, Црне Горе и Босне. Они су примајући другу веру задржали језик. Али су потпуно променили свест о својој припадности. Напросто речено у њиховом менталном склопу дошло је до потуне измене. Избрисана је као оловка гумицом помисао да су некада били православни али и Срби и сада су себе уградили у сасвим нове колективитете. Они коју су прихватили римокатолицизам су се претопили у хрватски политички корпус. А они који су прихватили ислам сада настоје да формирају посебан политички народ који се назива Бошњаци. При томе и једни и други желе да се и етнички одвоје од Срба. У том смислу покушавају да и језик који је потпуно идентичан колико је могуће удаље од српског и дају му име хрватског, босанског па чак црногорског.²⁸⁾ Тај период историје српског народа је посебан доказ исправности теза које овде износимо. Османска држава је била исламски васељенски халифат већ од раног 16 века. Све је становнике делила само по верској припадности. Немуслимани су третирани неповољније него муслимани. Услов да буду равноправно третирани био је прелазак на ислам. Дакле било је потребно да православни само изговоре исламску вероисповедну формулу шехаду и одмах би били изједначени у правима са муслиманима²⁹⁾. Тада би прихватили као трајну и добру чињеницу улазак српске државе у састав исламске васељенске империје и напустили би идеју о обнови српске независности. Зато што према исламском праву сви муслимани треба да живе у јединственој исламској политичкој заједници. Да би се то десило било би потребно потпуно променити тадашњи ментални склоп заснован на православљу.

смета од стране неких држава погледати у Gregory R. Copley, «The Road to Peace in the Balkans is Paved with Bad Intentions», *Политикологија религије*, бр. 2/2007, год. 1, Београд, Доступно и на http://www.politicsandreligionjournal.com/images/pdf_files/engleski/volume1_no2/Gregory_R_Copley.pdf (20.1.2011.)

28) Срђан Кусовац, «Политика, а не лингвистика», *Побједа*, Подгорица, 30.8.2010, стр. 3.

29) Aneela Sultana, «Digging Islamic Roots of Jihad to Unveil the Truth», *Политикологија религије*, бр. 1/2008, год. 2, Београд. Доступно и на http://www.politicsandreligionjournal.com/images/pdf_files/engleski/volume2_no1/02_aneela_sultana.pdf (20.6.2011.)

Али управо због њега Срби су сачували себе као Србе и неговали идеју о томе да они нису исто што и освајачи и да имају право да се освајача ослободе. Ту је православни ментални склоп показао свој значај. Да њега није било Срби би нестали исламизацијом и римокатолизацијом се претворили у сасвим друге политичке и етничке скупине.

Овако, они су остали православни. Окупацију своје земље су доживљавали као божју казну за грехе које су починили. А систем неправедних односа који су им наметнути као искушење на која их Христ ставља да би видео колико га заиста следе.

Сво то време преко српских земаља одвијали су се ратови. У тим ратовима су највише страдали они као потчињен народ. Паљене су цркве, народ убијан, пљачкан. Посебно је била сурова метода отимања деце за османску војску јаничаре. Велики су се ломови дешавали у души народа који је само због вере пристајао да му од куће одводе децу која су васпитавана буду непријатељи својим родитељима и да сутра уништавају те своје родитеље и домове у којима су рођени³⁰⁾. То је најсигурнији доказ колико је православље преовладало у менталном склопу Срба када је било јаче од родитељске љубави³¹⁾. Какве су душевне ломове преживљавали ти људи можемо само да замислимо. Они су све то трпели само зато што нису пристали да промене веру. Слична се ситуација дешавала и у римокатоличким крајевима. У време највеће беде и глади власти су давале жито само онима који су прелазили на унију са Ватиканом. О томе је потресно сведочанство оставио велики српски писац Симо Матавуљ³²⁾.

Бројни су Срби постајали светитељи српске цркве због претрпљених мука, јер нису хтели да напусте веру³³⁾. Људи су у тренуцима када су им одводили децу, или када им је претило да их одведу, били у страшним душевним искушењима и питали су се да ли због вере то треба трпети. Они који су били слаби су попуштали и мењали веру и стварали сасвим други ментални склоп. То им је помогло да рационализују свој поступак. Они су зато постајали прави

30) Бранислав Ђурђев, *Улога Цркве у старијој историји српског народа*, Свјетлост, Сарајево, 1964.

31) Иринеј Буловић, *Говор молитвеног ћутања: између прошлости и будућности*, *Политика*, 27.01.2003, стр. А9, Београд.

32) Симо Матавуљ, *Пиштенда и друге приповјетке*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1970.

33) Јован Пламенац, *Православни српски архиепископи и патријарси(1219-2010)*, Принцип прес, Београд, 2010.

религиозни фанатици, јер су себе тако убеђивали да су начинили прави избор и прихватили праву веру а да су лажну одбацили. За њих је чињеница да је нова вера, којој су пришли, војнички победила била доказ да су веровали у лажног Бога.

За разлику од њих огромна већина је трпела муке и молила се Богу да им помогне да се из њих избаве и поврате стару славу³⁴⁾. Тада су им свештеници били прави психотерапеути у модерном смислу те речи³⁵⁾. Може се рећи да је зачетак српске психијатрије и психологије започет у нашим средњовековним манастирима и да је то посебно дошло до изражаја у време вишевековне османске владавине. Свештеници су посебно били изложени искушењима и малтретирању³⁶⁾. Зато што су били светионик за којим се ишло. Стога су они били излагани посебним мучењима, не би ли они, напустили веру и тако показали простом народу да је то прави пут.

Дешавало се понекад да и они поклекну и да пређу на ислам или на унију са римокатоличком црквом такав је случај далматинског епископа Венедикта Краљевића 1818. године³⁷⁾. Он је хтео да преведе православне на унију са Ватиканом према проценама народа. То је изазвало велику побуну верника и свештенства и као резултат тога епископ Краљевић је смењен³⁸⁾. Посебно је важно истаћи да је у својој последњој вољи епископ Краљевић истакао да је он само хтео да помири православне и римокатолике, а да није напустио веру. Али је ова чињеница најбољи доказ колико је православље бележило и бележи ментални склоп Срба. Сама чињеница да су неки акти владике Краљевића схваћени као удар на веру изазвала је страшан лом у душама Срба. Они су избегли из својих домова на римокатоличко тло да се спасу од Османлија и сачувају своју веру а сада им се учинило да Краљевић хоће да их поунијати и учини им оно исто због чега су бежали од Османлија.

То јасно показује колико су Срби православље доживљавали као суштину свога бића. За њих је и хришћанство у римској варијанти било издаја праве вере. И страх да због тога не буду кажњени на судњем дану је направио духовну пустош у њиховој души. Зато

34) Иринеј Буловић, «Монаштво и проблем страдања», *Теолошки проблеми*, 3/1972, год. 5, Београд.

35) Владета Јеротић, *Психолошко и религиозно биће човека*, Беседа, Нови Сад, 1994.

36) Нићифор Дучић *Историја Српске православне цркве : од првијех десетина 7 в. до наших дана*, Доб, Београд, Гацко, 2008.

37) Епископ Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Сфариос, Београд, 1989, стр. 505.

38) Исто, стр. 530.

су били спремни на све да православну менталну вертикалу сачувају о чему, пример који нам даје Матавуљ, изузетно тачно сведочи.

Много теже ствари су се дешавале у Османском царству тамо су и поједини патријарси били приморавани да напусте православље по цену живота. Можемо само да замислимо шта би се десило да је главни духовни пастир православне цркве на то пристао. То би сломило саму душу народа и ко зна шта би било са њим. Такав је био случај патријарха Гаврила (1648-1659?). Оне је лажно оптужен за христијанизацију муслимана. Био је осуђен да прими ислам. Патријарх је то одбио и зато је обешен у граду Бурси у данашњој Турској³⁹). Ту се посебно види колико је снага православља чинила окосницу менталног стања народа. Патријарх је простом променом вере могао да избегне погубљење али је радије изабрао смрт на земљи него паклене муке како га је његова вера учила.

Бројни су слични примери који показују како је менталну снагу народу, да издржи све муке у којима је живео и да очувају ментално здравље давали примери мученика који су као главну вертикалу имали православље. Такви су постајали светитељи српске цркве. Међу њима су Злата Мегленка, Ђорђе Злетовач, Свети мученик Станко, Ђакон Авакум и многи други. Њихов пример био је путоказ који су свештеници, као прави психотерапеути, узимали када су тешили родитеље који знали да ће им сутра узети децу и који су могли да децу спасу само да су хтели да се одрекну вере. Али то би за њих било равно губљењу разума и обећавало би веће муке него што је отимање деце.

Ослањајући се на духовну снагу таквих људи које је водило православље, део Срба у врлетима Црне Горе је почео да се отима од централних власти и да гради политичку аутономију у односу на османске власти. Тако је формирана теократска Црна Гора⁴⁰). Држава православних Срба који су за поглавара имали митрополита тј. поглавара цркве. Митрополити владари државе су давали духовну снагу том делу српског народа инспиришући га да се бори против много јачег непријатеља. Таква духовна снага изродила је Светог Петра Цетињског поглавара државе који је снагом православља градио душевни мир и војну снагу. Као резултат тога се

39) Владика Николај, *Пролог Охридски*, Глас цркве, Шабац, 2000, стр. 911.

40) О теократији данас погледати Мирољуб Јевтић, «Теократија у модерном свету», *Српска политичка мисао*, бр. 3/2009.

рађала српска независност, односно независност српске Црне Горе. Менталну снагу горштака свијених око планине Ловћен и православља као централног нерва те снаге најбоље је описао генијални песник и сам владика и световни поглавар Црне Горе Петар Други Петровић Његош. Његови ликови Игуман Стефан, владика Данило, Мук Мићуновић⁴¹⁾ архетипови су свештеног и претече лаичког психотерапеута, који својом духовном снагом успевају да се боре са много јачим непријатељем.

Идентична је била ситуација у данашњој Србији. Терор којем је народ био изложен могао се издржати само захваљујући менталном здрављу заснованом на православном хришћанству. Инспирирани светим православним владарима из средњег века а подстакнути непосредним терором покренули су Први и Други српски устанак. Била је то борба за православне вредности. Борба за остварење онога што је у менталном склопу српског народа био циљ коме се тежи. А то је идеја да се обнови држава у којој ће звона на црквама моћи слободно да звоне. Колико је то била белода на чињеница види се у споменику који данас краси плато између владе Србије и Завода за статистику у Београду. То је дело првог вајара слободне Србије Петра Убавкића (1852-1910.) Споменик представља две фигуре у бронзи: кнеза Милоша и проту Мелентија. Обојица стоје усправно и ка небу дижу: Милош сабљу знак борбе а Мелентије крст симбол због кога се борба води. Када неко погледа одело на Милошу видео би пред собом човека који је обучен исто као Османлије против којих је устанак био дигнут. Једина разлика између Османлија и Милоша је крст.

Тако у име идеје коју је српски народ имао у својој души настају две независне српске државе Србија и Црна Гора у 19 веку. То помаже да се ментални склоп Срба реализује у пракси и да народу да одушка. Тада се развијају модерне српске државе у којима се развијају све неопходне делатности па и медицина, а самим тим и психијатрија и психологија које сада смањују делатност свештества. Али сво то време без православља као потпоре менталног склопа се не може⁴²⁾

41) Петар Петровић Његош, *Горски Вијенац*, Свјетлост, Сарајево, 1989.

42) Митрополит црногорско приморски Амфилохије Радовић је аутору овога текста у мају 2011. испричао догодовштину везану за чувеног јунака Новицу Церовића из Дробњака (1805-1895) у Црној Гори. Новица се озбиљно разболео и црногорски кнез Никола Петровић (1860-1918) му је послао свога медицински образованог лекара. Лекар је затекао болесног Новицу у време хришћанског поста. Доктор му је саветовао да због

Тако се најбоље види какав је значај православље за очување душевног мира народа. Води се од тада организованија и ефикаснија политичка борба српског народа за потпуно ослобођење и уједињење. Велика искушења какав је био Први светски рат. Окупација државе од стране Аустро-Угарске и повлачење српске војске преко Албаније се могло издржати само уз веру да је са народом његова црква и светитељи. Војници су са собом носили свете реликвије да не би пале у руке непријатељу и те реликвије из манастира и цркава су и му давале снагу много више него класична медицина. Црквени оци су били у првим редовима борбе. Владика Николај Велимировић је био један од главних преговарача са западним савезницима у току Првог светског рата и његов пример је давао снагу војницима на фронту да маштају о ослобођењу отаџбине⁴³⁾.

Када је после Првог светског рата 1918. ослобођена Србија и створена краљевина Југославија, била је то је мултиконфесионална држава. Састављена од православних римокатолика и муслимана. И све су вере биле једнаке. Изгледало је да се у то модерно,секуларно време улога религија полако смањује. И заиста црквеност се смањивала. Али је за многе Србе у тој модерној држави православље индиректно,остало оно што је увек било носилац идеја о томе да је без вере опстанак народа немогућ. Немогућ у складу са свим оним што су Срби у историји развили и уткали у појам српства. Црква је била не само чисто верска установа него и духовна вертикала,политички оријентир али и вођа када је то требало. Узмимо на пример конкордатску кризу 1937. Тада је влада краљевине Југославије хтела да регулише односе са Ватиканом путем међународног уговора- конкордата. Али је то изазвало отпор српске православне цркве. Црква је то доживела као удар на верско и народно биће Срба. Као рушење свега оног што је вековима уграђивано у српски ментални склоп. Патријарх Варнава Росић (1880-1937.) био је предводник и душа тога покрета. Његова морална снага и менталитет Срба су веома успешно срушили то што православна црква није мога да прихвати⁴⁴⁾.

Није стога случајно што је у току Другог светског рата црква била посебно прогоњена од стране немачког окупатора посебно од

болести прекине пост. На то му је Новица рекао да то неће учинити ни у ком случају јер је то за њега важнији лек од медицине.

43) Епископ Николај, *Сабрана дела*, књ. 3, Химелстир, 1986.

44) Предраг Пузовић, «Православна црква од 1920. до 2000. године», *Две хиљаде године хришћанствава* (Дани српског преображења 8, Народна библиотека Ресавска школа) Деспотовац, 2001.

геноцидног усташког режима у Хрватској који је за циљ имао истребљење Срба. Али не само ту. Бугарска као сарадник Хитлера која је окупирала делове Македоније и Србије је у тим крајевима прогонила српску цркву. Мада су и сами Бугари православни. Знајући да менталну снагу Срба чини пре свега црква⁴⁵⁾, усташе су хтеле да цркву потпуно униште.

После рата и стварања комунистичке власти главни носилац српске свести била је опет црква. Црква је била најважније уточиште за све оне који су били против власти. Духовна утеха и потпора. Зато је била и прогоњена. Уништење цркве било би основ за остваривање комунистичке политике. Али је то било немогуће. Када се Југославија распала после пада Берлинског зида, видео се значај цркве. Главна морална снага од тада па све до данас остала је Црква⁴⁶⁾. Све анкете то показују. Народ је свестан значаја цркве као моралне узданице упркос свих проблема који се у вези са црквом јављају

Колико је црква важна види се из тога да се после избеглиштва које је српски народ доживео, у ратовима 1991-1999. као најсигурнији доказ опстанка сматра враћање свештенства у некадашња седишта. Повратак владике херцеговачког у Мостар, далматинског у Шибеник, опстанак свештенства на Косову и Метохији најважнији су узрок повратка обичних Срба. Кад је ту наша црква, мисле они, има наде иза нас.

Али поред ових активности које су важне за целу моралну вертикалу, ментални склоп и душевни мир Срба, православље се показало и као неопходно за класичне терапеутске активности за које је иначе задужена модерна медицина. То се види тако што људи у цркви траже утеху за своје душевне проблем и што се црква показује као веома успешна у лечењу наркоманије и алкохолизам. Веома успешна и потребна и поред постојања модерне медицине. Бројни су центри за лечење алкохолизма и наркоманије у српској цркви нпр манастир Црна Река и други.

45) Како православље утиче на живот верујућих погледати у Фотије Сладојевић, *Стазама светог апостола Павла*, Истина, Београд, Шибеник, 2008.

46) Павле, *Да нам буду јаснија нека питања наше вере*, књ. 3. : Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 1998; Упореди и са Амфилохије Радовић, «Православна црква и њен историјски и духовни живот», *Црква Христова и свет религије* / [приредио] епископ хвостански Атанасије Ракита, Београд, Досије; Фоча, Богословски факултет Свети Василије Острошки, 2007.

За сам крај важно је истаћи да је више него јасно да је правослађе веома важно за ментални склоп и ментално здравље Срба. У средњем веку оно је било најважнији пол око кога се вртео српски духовни живот и формирао ментални склоп. А и данас када је друштво добро секуларизовано види се да су Срби практично само они који имају свест о томе да су православни или да су православног порекла, без обзира да ли су сада атеисти или припадају некој другој вери. Сви они који су прекинули са сазнањем да су некада били православни данас Срби нису, мада су српског порекла.

Miroljub Jevtic

SERBIAN ORTHODOXY AND MENTAL STRUCTURE OF SERBS

Summary

Religions have always played a major role in creating a mental structure of their followers. Thus, the Serbian Orthodox influences the creation of the mental structure of Serbs. That is why Serb's mental structure is impregnated by Orthodoxy. From the middle Ages, especially since the establishment of the autocephalous Serbian church 1219th this fact is more than visible. Orthodox affiliation was more important than belonging to the ethnic group. During the centuries of Ottoman and Austrian rule over the Serbs that fact especially was obvious . Only those who remained Orthodox, or are aware of their orthodox origin remained Serbs .Those Orthodox have led the fight for the restoration of the Serbian state. It can be say that the modern Serbian state was born in a battle which leaders were heroes inspired by orthodoxy.

The proof for this is the fact that Serbian Orthodox Church is the most influential and respected national institution.

Keywords: Orthodoxy, Nation, Mental Structure. Mental Health, Influence, Politology of religion

ЛИТЕРАТУРА

- Амфилохије Радовић, «Православна црква и њен историјски и духовни живот», *Црква Христова и свет религије* / [приредио] епископ хвостански Атанасије Ракита, Београд, Досије; Фоча, Богословски факултет Свети Василије Острошки, 2007.
- Анастасија Митрофанова Владимировна, «Интеграција православног света», *Национални интерес*, бр. 1/2011.

- Aneela Sultana, «Taliban or Terrorist? Some Reflection on Taliban's Ideology», *Политикологија религије*, бр. 1/2009. год. 3.
- Aneela Sultana, «Digging Islamic Roots of Jihad to Unveil the Truth», *Политикологија религије*, бр. 1/2008. год. 2, Београд
- Биљана Рибих, *Relations Between Church and State in Republic Croatia*, *Политикологија религије*, бр. 2/2009. година 3.
- Бранислав Ђурђевић, *Улога Цркве у старијој историји српског народа*, Свјетлост, Сарајево, 1964.
- Владета Јеротић, *Психолошко и религиозно биће човека*, Беседа, Нови Сад, 1994.
- Владика Николај, *Пролог Охридски*, Глас цркве, Шабац, 2000.
- Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Просвета Београд, без године
- Gregory R. Copley, «Meeting the Burden of Statehood: Is Kosovo Ready?», *Политикологија религије*, бр. 1/2007, год. 1.
- Епископ Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Сфариос, Београд, 1989.
- Епископ Николај, *Сабрана дела*, књ. 3, Химелстир, 1986.
- Живојин Ђурић, «Православна религија у Србији и савремена неолиберална економска политика», *Политикологија религије*, бр. 1/2007, год. 1.
- Ziad Fahed, «How the Catholic Church views the Political Community», *Политикологија религије*, бр. 1/2009. год. 3.
- Зоран Кинђић, «Српски народ и божја правда», *Политичка ревија*, бр. 3/2010.
- Иринеј Буловић, *Говор молитвеног ћутања : између прошлости и будућности*, Политика, 27.01.2003. стр. А9, Београд
- Иринеј Буловић, «Монаштво и проблем страдања», *Теолошки проблеми*, 3/1972. год. 5.
- Јован Пламенац, *Православни српски архиепископи и патријарси (1219-2010)*, Принципи прес, Београд, 2010.
- *Историја српског народа*, Српска књижевна задруга, књ. 1, 2. изд., Београд, 1994.
- Мирољуб Јевтић, «Political Science and Religion», *Политикологија религије*, бр. 1/2007. год. 1.
- Мирољуб Јевтић, «Православње и српски национални идентитет», *Српска политичка мисао*, бр. 1-4/1998.
- Мирољуб Јевтић, «Ханефијски фикс и модерна српска правна историја», *Анали правног факултета*, бр. 2/2007, Београд.
- Мирољуб Јевтић, «Исламизација као чинилац албанизације на просторима бивше СФРЈ», *Етнолог*, Скопље, бр. 2/2000.

- Мирољуб Јевтић, «Теократија у модерном свету», *Српска политичка мисао*, бр. 3/2009.
- Нићифор Дучић *Историја Српске православне цркве : од првијех десетина 7 в. до наших дана*, Доб, Београд, Гацко, 2008.
- Павле, *Да нам буду јаснија нека питања наше вере. Књ. 3.* : Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 1998.
- Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, Свјетлост, Сарајево, 1989.
- Предраг Пузовић, «Православна црква од 1920. до 2000. године», *Две хиљаде година хришћанства* (Дани српског преображења 8, Народна библиотека Ресавска школа) Деспотовац, 2001.
- Сања Шуљгић, «Функционисање српске државе у средњем веку», *Политичка ревија*, бр. 3/2010.
- Симо Матавуљ, *Пилипенда и друге приповјетке*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1970.
- Halil Inalcik, *Ottoman civilization*, Ankara, 2009.
- Фотије Сладојевић, *Стазама светог апостола Павла*, Истина, Београд, Шибеник, 2008.
- Срђан Кусовац, «Политика, а не лингвистика», *Побједа*, Подгорица, 30.8.2010, стр. 3.

Resume

The consciousness of each nation is formed in very long time and under different influences. Serbian consciousness is formed under the special influence of the Orthodox Christianity. Orthodox forms of Christianity began to influence the Serbs from the first meeting with him, but the dominant influence started when the Serbian Orthodox Church gained autocephaly 1219th .From that time The consciousness of Serbs is inseparable from Orthodoxy. We emphasize that this claim should not lose from mind that religion and nation are two different things and that Orthodoxy is not created only. Many nations are Orthodox. Many who are not also used to be Orthodox. That means we must remember that between Orthodoxy and Serbs, or any other nation, we can not put sign of equality. But the conjunction of historical circumstances shows that only those who follow the Orthodox tradition, or atheists who come from Orthodox families express today that they do care about Serbs interest. We do not ignore that there are members of the Serbian nation among members of small religious communities. But they are few and not significant for the total mass of the Serbs. Secondly, when choosing between Serbs and their religious community affiliation they prefer the community, even if it is against the interests of the nation. For all these reasons Orthodoxy and Serbs are inseparably connected. Especially because almost all

those who for whatever reason, accepted another Christian confession or Islam with time built itself into other national collectivities.

Овај рад је примљен 12. августа 2011. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2011. године.